

Κουκάκης κατά Ελλάδος:

Η άδοξη αρχή της υπόθεσης των παράνομων επισυνδέσεων ενώπιον του ΕΔΔΑ*

Βασίλειος Περγαντής**

Η απόφαση Κουκάκης κατά Ελλάδος αποτελεί την πρώτη πράξη του σκανδάλου των παράνομων επισυνδέσεων που συγκλονίζει την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Η διαπίστωση καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος προσφυγής και η συνεπαγόμενη κήρυξή της ως απαράδεκτης, λόγω διαρροής της πρότασης περί φιλικού διακανονισμού από την πλευρά του Αθ. Κουκάκη, αποτελεί το εφαλτήριο για σειρά παρατηρήσεων αναφορικά με τον μηχανισμό του φιλικού διακανονισμού στο πλαίσιο της Σύμβασης και προβληματισμών για τη μεθοδολογία χρήσης του από το ΕΔΔΑ.

παράνομες επισυνδέσεις – υποκλοπές – κατάχρηση δικαιώματος προσφυγής – φιλικός διακανονισμός – άρθρο 35 παρ. 3(α) ΕΣΔΑ – άρθρο 8 ΕΣΔΑ

Εισαγωγή

Η απόφαση *Κουκάκης κατά Ελλάδος* περί του απαράδεκτου της προσφυγής¹, δεν φαίνεται απαραίτητα να έχει ανάγκη σχολιασμού. Με έκταση λιγότερη από 5 σελίδες και με μία απόφαση απαράδεκτου από τριμελή σύνθεση του Δικαστηρίου, για έναν λόγο απαράδεκτου, την κατάχρηση του δικαιώματος προσφυγής (άρθρο 35 παρ. 3(α) ΕΣΔΑ)², που δεν έχει προκαλέσει έντονες διαφωνίες και παθιασμένες συζητήσεις – όπως για παράδειγμα η απαίτηση προηγούμενης εξάντλησης εσωτερικών ένδικων μέσων – αναρωτιέται κανείς γιατί να παρουσιασθεί και τι να σχολιασθεί αναφορικά με την εν λόγω απόφαση.

Η επιλογή της απόφασης απαράδεκτου στην *Κουκάκης κατά Ελλάδος* μπορεί να εξηγηθεί με 3 διαφορετικά επιχειρήματα, που σε μεγάλο βαθμό θα αποτελέσουν και τα αντίστοιχα μέρη του εν λόγω σύντομου σχολίου:

Πρώτον, η προρρηθείσα απόφαση αποτελεί την πρώτη προσφυγή που υποβάλλεται στο Δικαστήριο του Στρασβούργου σχετικά με ένα ιδιαίτερα κρίσιμο ζήτημα για την αρχή του κράτους δικαίου στην Ελλάδα την τελευταία πενταετία, ήτοι το ζήτημα των «παράνομων» επισυνδέσεων της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (ΕΥΠ), δηλαδή το ζήτημα των υποκλοπών. Σε πρώτο χρόνο, λοιπόν, θα αναφερθούν τα πραγματικά περιστατικά που οδήγησαν στην προσφυγή του Αθανάσιου Κουκάκη αλλά και αυτά που αποτελούν την αιτία της απόρριψης της προσφυγής ως απαράδεκτης. Σε αυτό το πλαίσιο, θα επιχειρηθεί να παρουσιαστεί και η σχετική με την κατάχρηση του δικαιώματος προσφυγής λόγω αποκάλυψης των προτεινόμενων περί φιλικού διακανονισμού διευθετήσεων νομολογία του ΕΔΔΑ.

Δεύτερον, η απόφαση *Κουκάκης κατά Ελλάδος* έχει ως επίκεντρο τη διαδικασία περί φιλικού διακανονισμού. Πρόκειται για έναν εξαιρετικά σημαντικό, αλλά ελάχιστα γνωστό, στάδιο της προδικασίας μίας προσφυγής στο Στρασβούργο. Σε δεύτερο λοιπόν χρόνο, θα επιχειρηθεί η σύντομη παρουσίαση των διαφορετικών πτυχών του σταδίου του φιλικού διακανονισμού ενώπιον του ΕΔΔΑ. Θα αναλυθεί η *ratio* του μηχανισμού, γενικά, αλλά και ειδικότερα της

* Το κείμενο αυτό ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό το ύφος της προφορικής εισήγησης στις Ημερίδες Δημητρίου Ευρυγένη «Η Ελλάδα και το Δικαστήριο του Στρασβούργου (το έτος 2024)» που έλαβε χώρα στην Κομοτηνή στις 9 Απριλίου 2025, σε συνδιοργάνωση των Νομικών Σχολών ΑΠΘ και ΔΠΘ, του ΚΔΕΟΔ και του Δικηγορικού Συλλόγου Ροδόπης. Θερμές ευχαριστίες στους διοργανωτές για την πρόσκληση.

** *Επικ. Καθηγητής, Νομική Σχολή ΑΠΘ*

¹ ΕΔΔΑ *Athanasios Koukakis v. Greece* (Προσφυγή Νο 37659/22), απόφαση της 11ης Ιουλίου 2024.

² «Το Δικαστήριο κηρύσσει απαράδεκτη οποιαδήποτε ατομική προσφυγή που υποβάλλεται δυνάμει του άρθρου 34, όταν εκτιμά ότι: (α) η προσφυγή είναι ασυμβίβαστη προς τις διατάξεις της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, προφανώς αβάσιμη ή καταχρηστική...».

απαίτησης εμπιστευτικότητας κατά το στάδιο αυτό, με αναφορές στην εξελισσόμενη πρακτική του δικαστηρίου γύρω από τους φιλικούς διακανονισμούς.

Τρίτον, η απόρριψη της *Κουκάκης κατά Ελλάδος* λόγω παραβίασης της αρχής της εμπιστευτικότητας στο πλαίσιο της προσπάθειας για την επίτευξη φιλικού διακανονισμού, λαμβάνει χώρα ενόσω οι διάφορες δικονομικές πρακτικές του Δικαστηρίου καθίστανται αντικείμενο ολοένα μεγαλύτερης ανάλυσης. Σε τελευταίο χρόνο, λοιπόν, αποτελεί ευκαιρία να γίνει μια γενικότερη, φιλοσοφική αλλά και πρακτική, συζήτηση για τη λειτουργία του φιλικού διακανονισμού επί ατομικών προσφυγών για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων ενώπιον του ΕΔΔΑ.

1. Τα πραγματικά περιστατικά στη βάση της *Κουκάκης κατά Ελλάδος*

Ξεκινώντας με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ο Αθανάσιος Κουκάκης ήταν δημοσιογράφος στο οικονομικό ρεπορτάζ. Τον Αύγουστο 2020, ο Κουκάκης, ο οποίος είχε λόγους να πιστεύει ότι παρακολουθούνταν τηλεφωνικά, υπέβαλε καταγγελία στην Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) και ζήτησε να ενημερωθεί εάν πράγματι συνέβαινε αυτό³. Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 9 του ν. 2225/1994, όπως ίσχυε τότε, η Αρχή *μπορούσε* (αλλά δεν υποχρεούνταν) να ενημερώσει το πρόσωπο για τυχόν μέτρο παρακολούθησης, μετά τη λήξη αυτής και εφόσον η ενημέρωση δεν θα διακινδύνευε τον σκοπό για τον οποίο διατάχθηκε⁴. Ενόσω, όμως, η Αρχή είχε αιτηθεί να πληροφορηθεί εάν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις για την ενημέρωση του Κουκάκη, το άρθρο 5 παρ. 9 τροποποιήθηκε με το άρθρο 87 του ν. 4790/2021, με βάση την παρ. 1 του οποίου προστέθηκε στο άρθρο 5 παρ. 9 ένα νέο τελευταίο εδάφιο που αφαιρούσε αυτή τη δυνατότητα από την ΑΔΑΕ για τις άρσεις απορρήτου που αφορούσαν λόγους εθνικής ασφαλείας⁵, ενώ με την παρ. 2, η νέα αυτή ρύθμιση αποκτούσε αναδρομική ισχύ⁶. Ως αποτέλεσμα, το αίτημα της ΑΔΑΕ δεν ικανοποιήθηκε, καθώς η παρακολούθηση είχε γίνει για λόγους εθνικής ασφαλείας, και η Αρχή απάντησε στον Κουκάκη ότι «δεν διαπιστώθηκε κάποιο γεγονός που να συνιστά παραβίαση της κείμενης νομοθεσίας περί απορρήτου των επικοινωνιών»⁷.

Τον Απρίλιο του 2022 αποκαλύφθηκε δημοσιογραφικά ότι πράγματι ο Κουκάκης παρακολουθείτο τηλεφωνικά από τον Ιούνιο του 2020 μέχρι την ημέρα που κατέθεσε την καταγγελία του στην ΑΔΑΕ, για λόγους εθνικής ασφαλείας μετά από αντίστοιχες διατάξεις της Εισαγγελέα υπεύθυνης για τα αιτήματα της ΕΥΠ⁸. Περίπου συγχρόνως, ο Κουκάκης είχε πληροφορηθεί ότι το κινητό του είχε μολυνθεί με το λογισμικό Predator⁹, με αποτέλεσμα να προχωρήσει σε νέες καταγγελίες στην ΑΔΑΕ και την Αρχή Προστασίας Δεδομένων

³. Υπόθεση *Koukakis*, ό.π., παρ. 1.

⁴. «Μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης και υπό την αναγκαία προϋπόθεση ότι δεν διακινδυνεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, μπορεί η Επιτροπή να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του στους θιγόμενους», ΦΕΚ Α 121/20.07.1994.

⁵. «Η παρούσα δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφαλείας, σύμφωνα με το άρθρο 3 [ν. 2255/1994]», ΦΕΚ Α 48/31.03.2021. Η διάταξη αυτή κρίθηκε αντίθετη με το άρθρο 19 παρ. 1 του Συντάγματος με την απόφαση ΣτΕ (Ολομ) 465/2024, 5 Απριλίου 2024.

⁶. Τα άρθρα 4 παρ. 7 και 6 παρ. 8 του ν. 5002/2022 που αντικατέστησαν το άρθρο 5 παρ. 9 προβλέπουν τα ακόλουθα: για την μεν περίπτωση άρσης απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων, η Αρχή με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα ΑΠ γνωστοποιεί την επιβολή του μέτρου εντός 60 ημερών από την αίτηση του θιγόμενου, εφόσον το μέτρο έχει λήξει και δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε· για την δε άρση απορρήτου για λόγους εθνικής ασφαλείας, γνωστοποιείται μόνο η επιβολή και η διάρκεια του περιοριστικού μέτρου τρία (3) χρόνια μετά την λήξη του, αφού πρώτα η ΑΔΑΕ καταθέσει σχετικό αίτημα και αυτό εγκριθεί. Οι διατάξεις αυτές δεν ισχύουν αναδρομικά.

⁷. Υπόθεση *Koukakis*, ό.π., παρ. 2.

⁸. Βλ. <https://www.reportersunited.gr/8646/eyp-koukakis/> (τελευταία πρόσβαση, 12.08.2025).

⁹. Βλ. <https://insidestory.gr/article/poios-parakolythoyse-kinito-toy-dimosiografoy-thanasi-koykaki> (τελευταία πρόσβαση, 12.08.2025).

Προσωπικού Χαρακτήρα και τον Ιούνιο του 2022 να καταθέσει μήνυση τόσο για τις παρακολούθησεις από την ΕΥΠ, όσο και για την εγκατάσταση του παράνομου λογισμικού¹⁰.

Τον Ιούλιο του 2022, ο Αθανάσιος Κουκάκης προσέφυγε στο ΕΔΔΑ, επικαλούμενος παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ με την εξής αιτιολόγηση: *πρώτον*, δεν είχε καμία δυνατότητα να πληροφορηθεί επισήμως εάν είχε παύσει η άρση του απορρήτου των τηλεπικοινωνιών του για λόγους δημόσιας ασφάλειας· ότι τα μέσα και οι τεχνικές παρακολούθησης, καθώς και τα μέσα επικοινωνίας και τα δεδομένα που αυτή αφορούσε δεν προσδιορίζονταν· ότι οι λόγοι δημόσιας ασφάλειας και οι κατηγορίες των «ατόμων-στόχου» δεν οριοθετούνταν· ότι δεν υπήρχε αρμόδια αρχή επιτήρησης των εξαχθέντων δεδομένων και, τέλος, ότι δεν είχε κανένα έννομο μέσο ενημέρωσης για την παρακολούθηση¹¹.

Το ΕΔΔΑ, από την πλευρά του, ακολουθώντας το γράμμα της ΕΣΔΑ και τους κανόνες του Δικαστηρίου (άρθρα 39 και 62, αντίστοιχα)¹², ετοίμασε σχέδια δηλώσεων για τον φιλικό διακανονισμό της υπόθεσης και τα έστειλε στα μέρη, τονίζοντας, στη βάση των παρ. 2 των δύο διατάξεων, ότι θα πρέπει να τηρήσουν αυστηρή εμπιστευτικότητα ως προς τις σχετικές διαπραγματεύσεις¹³. Εντούτοις, τον Φεβρουάριο του 2024 διαπιστώθηκε ότι ο προσφεύγων είχε διαρρεύσει πληροφορίες (και είχε κάνει δηλώσεις) σε δημοσιογράφο του BBC σχετικά με τον φιλικό διακανονισμό¹⁴. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε τις διαρροές και μετά την παραδοχή του προσφεύγοντος ότι πράγματι ήταν ο αυτουργός της διαρροής, προχώρησε με βάση τη νομολογία του στην εξέταση εάν η συμπεριφορά αυτή αποτελούσε καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος προσφυγής και, επομένως, αυτή θα έπρεπε να κηρυχθεί απαράδεκτη.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε στις παρατηρήσεις του ότι δεν είχε την πρόθεση να παραβιάσει την αρχή της εμπιστευτικότητας ούτε είχε αντιληφθεί ότι το είχε διαπράξει, καθώς θεωρούσε ότι η αρχή της εμπιστευτικότητας αφορούσε μόνο την πιθανή μεταγενέστερη κατ' αντιδικία διαδικασία· επιπλέον, είχε αμέσως ζητήσει τη διαγραφή των αναφορών και θεωρούσε ότι ο σκοπός της εμπιστευτικότητας δεν είχε πληγεί καθώς η Κυβέρνηση δεν είχε παρουσιάσει την πρότασή της/δεν είχε αντιδράσει στην πρόταση του Δικαστηρίου και άρα το απαράδεκτο θα αποτελούσε δυσανάλογη ποινή¹⁵.

Το Δικαστήριο αποφάσισε το ζήτημα αυτό ακολουθώντας τη σταθερή νομολογία του επί του ζητήματος. *Πρώτον*, το ΕΔΔΑ τόνισε ότι η αρχή της εμπιστευτικότητας αφορά κάθε μέσο διαρροής και δεν είναι ούτε σχετική ούτε υποκείμενη στις ατομικές εκτιμήσεις των μερών ή στις περιστάσεις της. Θα δούμε όμως ότι αυτή η διαπίστωση δεν είναι τόσο αυστηρή όσο παρουσιάστηκε καταρχήν από το ΕΔΔΑ¹⁶. *Δεύτερον*, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η απαγόρευση έχει τεθεί ώστε να προστατεύσει τα μέρη από πιθανές πιέσεις¹⁷. *Τρίτον*, το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι απαιτείται να αποδειχθεί με επαρκή σιγουριά ότι η ευθύνη βαραινεί τον προσφεύγοντα ώστε να κηρυχθεί η προσφυγή του απαράδεκτη λόγω κατάχρησης του

¹⁰. Ο.π., παρ. 3-4.

¹¹. Ο.π., παρ. 5.

¹². Βλ. και τη σύντομη περιγραφή σε Λ.-Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ / Μ.-Α. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Καταθέτοντας μια προσφυγή στο ΕΔΔΑ. Η διαδικασία με βάση την ΕΣΔΑ: Πρακτικός οδηγός, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σσ. 51-2, Ι. ΣΑΡΜΑΣ, Άρθρο 39. Φιλικός διακανονισμός, σε: Ι. Σαρμάς / Ξ. Κοντιάδης / Χ. Ανθόπουλος (επιμ.), ΕΣΔΑ: Κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα, 2021, σσ. 937-40.

¹³. Το άρθρο 39 παρ. 2 ΕΣΔΑ προβλέπει ότι «[ο]ι διαδικασίες που διεξάγονται βάσει της παραγράφου 1 είναι εμπιστευτικές», ενώ ο Κανόνας 62 παρ. 2 των Κανόνων του Δικαστηρίου (έκδοση της 28ης Απριλίου 2025, προσβάσιμη σε https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng) ορίζει ότι “[i]n accordance with Article 39 par. 2 of the Convention, the friendly-settlement negotiations shall be confidential and without prejudice to the parties’ arguments in the contentious proceedings. No written or oral communication and no offer or concession made in the framework of the attempt to secure a friendly settlement may be referred to or relied on in the contentious proceedings”.

¹⁴. Υπόθεση *Koukakis*, ό.π., παρ. 7.

¹⁵. *Ibid*, παρ. 10-1.

¹⁶. *Ibid*, παρ. 12.

¹⁷. *Ibid*, παρ. 13.

δικαιώματος προσφυγής (άρθρο 35 παρ. 3(α) ΕΣΔΑ)¹⁸. Στη βάση αυτή, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων ήταν ενήμερος περί της εμπιστευτικότητας, δεν αρνήθηκε ότι είχε κάνει ο ίδιος τη διαρροή και παρατηρώντας ότι η φύση και η έκταση της διαρροής ήταν σημαντική, κατέληξε ότι δεν μπορεί ο προσφεύγων να το έκανε άθελα ή χωρίς επαρκή γνώση¹⁹. Συνεπώς, η προσφυγή απορρίφθηκε ως απαράδεκτη με βάση το άρθρο 35 παρ. 4 ΕΣΔΑ.

Οι παρατηρήσεις αυτές του Δικαστηρίου συμφωνούν με την προγενέστερη νομολογία του επί του θέματος. Για παράδειγμα, στην απόφαση *Miroļubovs v. Latvia*, το Δικαστήριο απέρριψε τις αιτιάσεις της Κυβέρνησης περί καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος προσφυγής παρά τη διαρροή στοιχείων από τον φιλικό διακανονισμό προς τον Πρωθυπουργό της Λετονίας, καθώς αυτή είχε γίνει από τρίτο πρόσωπο, το οποίο πιθανώς είχε συμβουλευθεί ένας μόνο από τους προσφεύγοντες αποκαλύπτοντας το περιεχόμενο του φιλικού διακανονισμού²⁰. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, εάν η απαγόρευση διαρροής αφορούσε και τρίτα άτομα σε τέτοιες περιστάσεις, θα υπονομεύονταν οι νόμιμες προσδοκίες του προσφεύγοντος²¹. Αντίθετα, η διαρροή από τη σύζυγο του προσφεύγοντος στα ΜΜΕ θεωρήθηκε ως καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος προσφυγής²². Επιπλέον, αμφιβολίες ως προς τον ηθελημένο και συνειδητό χαρακτήρα της διαρροής, αλλά και τον προσδιορισμό της πηγής της διαρροής μπορεί να οδηγήσουν σε απόρριψη της ένστασης απαραδέκτου²³. Τέλος, η υποχρέωση εμπιστευτικότητας συνεχίζει να ισχύει και μετά την τελική απόφαση και ως την απόφαση περί δίκαιης ικανοποίησης, σε περιπτώσεις που το Δικαστήριο διαχωρίζει τα δύο αυτά στάδια. Επιπλέον, θα πρέπει να τονιστεί ότι κάθε τιμωρία διαρροών από την καθ' ου Κυβέρνηση είναι προβληματική με βάση το άρθρο 34, τελευταίο εδάφιο, περί παρεμπόδισης του δικαιώματος σε προσφυγή από το καθ' ου κράτος, καθώς η σχετική αρμοδιότητα ανήκει αποκλειστικά στο ΕΔΔΑ με τη διαπίστωση του απαραδέκτου της προσφυγής λόγω καταχρηστικής άσκησης²⁴.

2. Η ανάλυση του μηχανισμού του φιλικού διακανονισμού και η ιστορική εξέλιξή του

Οι παραπάνω αναλύσεις μας φέρνουν στο δεύτερο μέρος της εισήγησης που αφορά στη λεπτομερή παρουσίαση του σταδίου του φιλικού διακανονισμού.

α. Μετά την υποβολή της προσφυγής, η Γραμματεία του ΕΔΔΑ, αφού εξετάσει προκαταρκτικά το παραδεκτό της, ενημερώνει την Κυβέρνηση και εκκινεί παράλληλα την υποχρεωτική (από το 2019)²⁵ διαδικασία των 12 εβδομάδων για τον φιλικό διακανονισμό (σε συγκεκριμένες περιπτώσεις το στάδιο υποβολής παρατηρήσεων και φιλικού διακανονισμού τρέχουν παράλληλα για 18 εβδομάδες). Η ενημέρωση περί φιλικού διακανονισμού συνοδεύεται, σε περίπτωση προσφυγών που αφορούν ζητήματα για τα οποία υπάρχει πάγια νομολογία, από μία δήλωση που έχει συντάξει η Γραμματεία του Δικαστηρίου για τον φιλικό διακανονισμό της διαφοράς και η οποία περιέχει την πρόταση δήλωσης, τη σχετική νομολογία που δείχνει πως

¹⁸. Ibid, παρ. 14.

¹⁹. Ibid, παρ. 15-7.

²⁰. ΕΔΔΑ *Miroļubovs and Others v. Latvia* (Προσφυγή No 798/05), απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2009, παρ. 67-71.

²¹. Ibid, παρ. 68.

²². ΕΔΔΑ *Mătășaru v. The Republic of Moldova* (dec.) (Προσφυγή No 44743/08), απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2020, παρ. 36-9.

²³. ΕΔΔΑ *Arsovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (Προσφυγή No 30206/06), απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 2013, παρ. 40, ΕΔΔΑ *Gorgadze v. Georgia* (dec.) (Προσφυγή No 57990/10), απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2014, παρ. 21, ΕΔΔΑ *Gherardi Martiri v. San Marino* (Προσφυγή No 35511/20), απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2022, παρ. 80.

²⁴. ΕΔΔΑ *Miroļubovs and Others v. Latvia*, ό.π., παρ. 69.

²⁵. “ECHR is to test a new practice involving a dedicated non-contentious phase”, Press Release by the Registrar of the Court, ECHR 437 (2018), 18.12.2018 [εις το εξής 2018 Press Release].

θα επιλυόταν η διαφορά εάν συνέχιζε δικαστικά και τους όρους του διακανονισμού, δηλαδή πλέον το προτεινόμενο ποσό της αποζημίωσης²⁶.

Σε άλλη περίπτωση, εάν πρόκειται για πρωτότυπα ζητήματα ή η πρόταση δεν είναι πρόσφορο μέσο, η πληροφόρηση περί φιλικού διακανονισμού θα καλεί την Κυβέρνηση αρχικώς να υποβάλει τη σχετική πρόταση με βάση την οποία θα συνταχθεί πάλι σχετική δήλωση, εφόσον τα μέρη συμφωνήσουν²⁷. Από την απόφαση του Δικαστηρίου στην *Κουκάκης*, πιθανολογείται ότι το περιεχόμενο της πρότασης φιλικού διακανονισμού που ο προσφεύγων διέρρευσε στα ΜΜΕ προερχόταν από τη Γραμματεία του Δικαστηρίου και όχι από την Κυβέρνηση, όπως άλλωστε ισχυρίστηκε ως δικαιολογία και ο ίδιος χωρίς το Δικαστήριο να το αμφισβητήσει²⁸. Συνεπώς, μπορεί να θεωρηθεί ότι η Γραμματεία του ΕΔΔΑ πιθανολογούσε πως η υπόθεση θα ακολουθούσε πάγια νομολογία του (απορριπτικά ως απαράδεκτη ή ουσία αβάσιμη ή, το πιο πιθανό, με θετική για τον προσφεύγοντα έκβαση).

β. Θα πρέπει ως δεύτερο στοιχείο να σημειωθεί ότι σε όλα τα στάδια της διαδικασίας τονίζεται ρητά η αρχή της εμπιστευτικότητας που διέπει τη φάση του φιλικού διακανονισμού. Η αρχή αυτή αποτελεί προμετωπίδα του φιλικού διακανονισμού για δύο λόγους: *πρώτον*, γιατί διασφαλίζει ότι τα δύο μέρη και το ΕΔΔΑ δεν θα υποστούν πιέσεις (από το άλλο μέρος ή τρίτους) υπέρ ή κατά του φιλικού διακανονισμού²⁹ και *δεύτερον*, ώστε να μην αποτελεί οποιαδήποτε πρόταση ή παραδοχή προηγούμενου κατά τη μεταγενέστερη κατ' αντιπαράθεση διαδικασία, εφόσον ο φιλικός διακανονισμός δεν επιτευχθεί³⁰. Η αρχή αυτή αφορά στην πράξη κυρίως τις προτάσεις του ενός μέρους προς το άλλο και όχι τόσο τις προτάσεις του ίδιου του Δικαστηρίου προς τα μέρη. Βεβαίως, διαρροή των τελευταίων μπορεί να υπονομεύει θεσμικά τον ρόλο του Δικαστηρίου και της Γραμματείας του, καθώς το παρουσιάζει ως έναν ενεργό διαμεσολαβητή στη φάση του φιλικού διακανονισμού που έχει ήδη προαποφασίσει το ζήτημα. Εντούτοις δεν φαίνεται να αυξάνει την πίεση προς την μία ή την άλλη πλευρά, ιδιαίτερα όταν ακόμα καμία από τις δύο δεν έχει εκφραστεί επί της πρότασης διακανονισμού του Δικαστηρίου με αντιπροτάσεις ή αποδοχή της αρχικής πρότασης της Γραμματείας³¹. Η «ποινή», λοιπόν, του απαράδεκτου για την υπονόμηση της λειτουργίας του ΕΔΔΑ είναι ίσως δυσανάλογη, καθώς προσβάλλει το δικαίωμα σε προσφυγή. Αυτό ίσως έχει τη σημασία του για την εκτίμηση των διαφορών ενεργειών στην υπόθεση *Κουκάκης*.

γ. Ένα τρίτο στοιχείο που θα πρέπει να σημειωθεί στην εν λόγω διαδικασία είναι η σταδιακή μεταμόρφωσή της μέσα στα χρόνια που το Δικαστήριο δέχεται ατομικές προσφυγές. Αρχικά, η αρμοδιότητα για τους φιλικούς διακανονισμούς ανήκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία στο πλαίσιο της διαμεσολάβησης που αναλάμβανε και διαμέσου της Γραμματείας που επωμιζόταν το μεγαλύτερο βάρος της διαδικασίας³², εξέφραζε την άποψή της για την ύπαρξη παραβίασης ή όχι στην έναρξη της διαδικασίας και περικλείει

²⁶. H. KELLER / M. FOROWICZ / L. ENGI, *Friendly Settlements before the European Court of Human Rights*, OUP, 2010, σσ. 34 και 65 επ.

²⁷. EUROPEAN HUMAN RIGHTS ADVOCACY CENTRE & MIDDLESEX UNIVERSITY LONDON, *Guide to Friendly Settlements and Unilateral Declarations before the European Court of Human Rights*, σ. 3.

²⁸. Υπόθεση *Koukakis*, ό.π., παρ. 11.

²⁹. ΕΔΔΑ *Abbasov and Others v. Azerbaijan* (dec.) (Προσφυγή No 36609/08), απόφαση της 28ης Μαΐου 2013, παρ. 29, ΕΔΔΑ *Mandil v. France* (dec.) (Προσφυγή No 67037/09), απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2011: « *la règle de confidentialité des négociations du règlement amiable revêt une importance particulière dans la mesure où elle vise à préserver les parties et la Cour elle-même de toute tentative de pression politique ou de quelque autre ordre que ce soit* ».

³⁰. ΕΔΔΑ *Heldenburg v. The Czech Republic* (just satisfaction) (Προσφυγή No 65546/09), απόφαση της 9ης Φεβρουαρίου 2017, παρ. 25, ΕΔΔΑ *Ramkovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (Προσφυγή No 33566/11), απόφαση της 8ης Φεβρουαρίου 2018, παρ. 42: « *At the same time, Rule 62 παρ. 2 in fine also protects the Court and its own impartiality, by ensuring that should the friendly-settlement negotiations fail, their content will not prejudice the outcome of the contentious proceedings* ».

³¹. Υπόθεση *Koukakis*, ό.π., παρ. 11.

³². H. KRÜGER / C. NØRGAARD, *Reflections Concerning Friendly Settlement under the European Convention on Human Rights*, σε: F. Matscher / H. Petzold (eds), *Protecting Human Rights: The European Dimension – Studies in honour of Gérard J. Wiarda*, Heymann, 1988, σσ. 329, 331.

εκτεταμένες πληροφορίες στην έκθεση ή απόφαση με την οποία οριστικοποιούνταν ο φιλικός διακανονισμός³³. Με το Πρωτόκολλο 11 στην ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο που ήταν πλέον αρμόδιο για τη διαδικασία, έπαψε να εκφράζει προκαταρκτική εκτίμηση περί της παραβίασης, καθώς αυτό δεν συμβάδιζε με τον δικαιοδοτικό χαρακτήρα του³⁴ – με αποτέλεσμα και πάλι να ανατεθεί στη Γραμματεία ο βασικός ρόλος στη διαδικασία³⁵ – αλλά παρέμεινε ο περιορισμός της κινητοποίησης του φιλικού διακανονισμού από το ίδιο *μόνον* μετά την εξέταση του παραδεκτού της προσφυγής³⁶. Ο περιορισμός αυτός θα καταργηθεί με το 14ο Πρωτόκολλο, το οποίο επίσης προβλέπει (άρθρο 37 παρ. 4 ΕΣΔΑ) ότι όλοι οι φιλικοί διακανονισμοί θα επιτηρούνται από το Συμβούλιο των Υπουργών. Εκείνο που άλλαξε σταδιακά είναι ο ρόλος της Γραμματείας του Δικαστηρίου. Ο οιονεί εξωδικαστικός χαρακτήρας του φιλικού διακανονισμού και ο όγκος των υποθέσεων που είχαν να αντιμετωπίσουν οι δικαστές, οδήγησε εξ αρχής στην ανάληψη του μεγαλύτερου βάρους γύρω από τους φιλικούς διακανονισμούς από τη Γραμματεία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου. Ενώ, όμως, αρχικά η Γραμματεία είχε περισσότερο τον ρόλο του «ταχυδρόμου» ανάμεσα στα μέρη, από το 2010 και έπειτα έχει αναλάβει έναν πολύ πιο ενεργό ρόλο, τον οποίο θα αναλύσουμε παρακάτω, ενώ προηγουμένως οι διαπραγματεύσεις γίνονταν διμερώς³⁷. Είναι σαφές από την απόφαση *Κουκάκης*, ότι η Γραμματεία του Δικαστηρίου είχε πράγματι αναλάβει τον συγκεκριμένο ενεργό ρόλο διαμεσολάβησης. Για παράδειγμα, ήταν η Γραμματεία που απέστειλε την επιστολή στα δύο μέρη ενημερώνοντάς τα και για την υποχρέωση αυστηρής εμπιστευτικότητας³⁸.

δ. Εξαιρετικά κρίσιμο είναι το πλαίσιο στο οποίο πρέπει να κινείται ο φιλικός διακανονισμός. Αρχικά το άρθρο 28(β) της ΕΣΔΑ (κείμενο του 1950) όριζε ότι ο διακανονισμός θα έπρεπε να γίνεται στη βάση του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων³⁹. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή έπρεπε να βεβαιωθεί ότι ο φιλικός διακανονισμός ήταν συμβατός με τα ανθρώπινα δικαιώματα που προέβλεπε η Σύμβαση⁴⁰. Μετά το 11ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ, η συνδυαστική ερμηνεία των άρθρων 37 με 39 προέβλεπε όχι μόνο ότι τα μέρη θα έπρεπε να έχουν φτάσει σε έναν φιλικό διακανονισμό που σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά υποχρέωνε το ΕΔΔΑ να συνεχίσει την εξέταση της υπόθεσης εάν το απαιτούσε ο σεβασμός προς τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως καθοριζόταν στην ΕΣΔΑ⁴¹. Άρα, σήμερα θα πρέπει ο φιλικός διακανονισμός να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα – και αυτό ελέγχεται από το Δικαστήριο, που επανακάμπει στο συγκεκριμένο στάδιο του φιλικού διακανονισμού – το οποίο όμως μπορεί, ανεξάρτητα από το σύμφωνο προς τα ανθρώπινα δικαιώματα περιεχόμενο του φιλικού διακανονισμού, να αρνηθεί την επίτευξη της διαδικασίας φιλικού διακανονισμού⁴² ή τη διαγραφή της υπόθεσης από το πινάκιο εάν ο σεβασμός των ανθρώπινων δικαιωμάτων το επιτάσσει (άρθρο 37 παρ. 1, τελευταίο εδάφιο). Αυτό συμβαίνει σε περιπτώσεις όπου έχουμε

³³. M. FOROWICZ, Friendly Settlement: European Court of Human Rights (ECtHR), MPEiPro (June 2017), παρ. 4-8.

³⁴. F. ANG / E. BERGHMANS, Friendly Settlements and Striking out of Applications, σε: P. Lemmens / W. Vandenhoele (eds), Protocol No 14 and the Reform of the European Court of Human Rights, Intersentia, 2005, σσ. 89, 91.

³⁵. H. KELLER / M. FOROWICZ / L. ENGI, ό.π., σσ. 31-2.

³⁶. M. FOROWICZ, ό.π., παρ. 12.

³⁷. Βλ. την εξαιρετική μελέτη της V. FIKFAK, Against Settlement before the European Court of Human Rights, ICON 2022, σσ. 942, 944.

³⁸. Υπόθεση *Koukakis*, ό.π., παρ. 6.

³⁹. “*In the event of the Commission accepting a petition referred to it... (b) it shall place itself at the disposal of the parties concerned with a view to securing a friendly settlement of the matter on the basis of respect for Human Rights as defined in this Convention*” (δική μας έμφαση).

⁴⁰. I. BARRETO, Friendly Settlement before the European Court of Human Rights, σε: CoE (ed.), Alternatives to Litigation between Administrative Authorities and Private Parties: Conciliation, Mediation and Arbitration, CoE, 2000, σσ. 35, 40.

⁴¹. M. FOROWICZ, ό.π., παρ. 11.

⁴². 2018 Press Release, ό.π.: “*Under the new practice, the Registry will not make a proposal for friendly settlement in each and every case: there are exceptions, for example cases raising novel issues which have never been examined by the Court or cases where for any specific reason it may be inappropriate to propose a friendly settlement*”.

ένα πολύ σοβαρό ζήτημα παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή όταν η εξέλιξη της νομολογίας του Δικαστηρίου και η πρωτοτυπία του ζητήματος το απαιτεί⁴³.

Πιο συγκεκριμένα, η Γραμματεία του ΕΔΔΑ ανέδειξε πέντε περιπτώσεις, όπου δεν θα έπρεπε η ίδια να προβεί στη διατύπωση πρότασης φιλικούς διακανονισμού σε έγγραφό της προς το ΣτΕ τον Φεβρουάριο του 2019. *Πρώτον*, όταν πρόκειται για προσφυγές που είναι με βάση τη σταθερή νομολογία του Δικαστηρίου «οριακές»: *δεύτερον*, όταν η προσφυγή αφορά νέα ζητήματα που το Δικαστήριο δεν έχει ποτέ εξετάσει: *τρίτον*, όταν η προσφυγή αφορά σε πολιτικά ή δημοσιογραφικά «ευαίσθητα» ζητήματα: *τέταρτον*, όταν γεννιούνται ζητήματα υπολογισμού της αποζημίωσης: και, *πέμπτον*, όταν λόγω σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιβάλλουν την αποφυγή φιλικού διακανονισμού⁴⁴. Αναρωτιέται κανείς εάν η υπόθεση *Κουκάκης* θα μπορούσε να περιληφθεί στην τρίτη περίπτωση και να τύχει διαφορετικής αντιμετώπισης, με την έννοια της μη εκκίνησης της πρότασης φιλικού διακανονισμού από τη Γραμματεία. Τα ευαίσθητα πολιτικά ζητήματα που η προσφυγή αυτή έθετε, καθώς και οι ιδιαίτερες περιστάσεις της, ίσως θα έπρεπε να είχαν οδηγήσει το Δικαστήριο και τη Γραμματεία στην παραπάνω απόφαση – αν και έχουμε αμφιβολίες αν πραγματικά δικαιολογούνταν μία τέτοια αποχή.

ε. Τέλος, θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η επίτευξη φιλικού διακανονισμού και οι όροι του (όπως η αποζημίωση του προσφεύγοντος ή η υπόσχεση συνέχισης της έρευνας στην υπόθεση) **δεν** συνιστούν αποδοχή από μέρους της Κυβέρνησης της ευθύνης της και δεν απαιτείται από την ίδια κάτι τέτοιο⁴⁵ (αν και στο παρελθόν συνέβη ο φιλικός διακανονισμός να συνοδεύεται από τέτοια παραδοχή ευθύνης – ιδιαίτερα στην περίπτωση της Τουρκίας)⁴⁶. Συνεπώς, ο φιλικός διακανονισμός σηματοδοτεί την αδυναμία επανάληψης εθνικών διαδικασιών και επανεξέτασης υποθέσεων⁴⁷. Έχει, δε, ειπωθεί ότι η σταδιακή εγκατάλειψη της αναγνώρισης της παραβίασης έχει κάνει πολύ πιο ελκυστικό για τα κράτη το εργαλείο του φιλικού διακανονισμού, ενώ και η περιορισμένη δημοσιότητα και πρόσβαση στη διαπραγμάτευση, λόγω της αρχής της εμπιστευτικότητας, συχνά συμβάλλει οι φιλικό διακανονισμοί να περνούν σχετικά απαρατήρητοι από την κοινή γνώμη και να μην πλήττουν δυσανάλογα το κύρος ενός κράτους⁴⁸. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να έπαιξαν τον ρόλο τους κατά τη διαρροή της πρότασης φιλικού διακανονισμού από τον Αθανάσιο Κουκάκη. Με άλλα λόγια, προβλέποντας ότι τυχόν φιλικός διακανονισμός ή μονομερής δήλωση, σε περίπτωση απόρριψής του, θα γινόταν δεκτή από το ΕΔΔΑ με αποτέλεσμα να διαγραφεί η υπόθεση χωρίς την καταδίκη της Ελλάδος – αν και στην περίπτωση μονομερούς δηλώσεως η Ελλάδα θα έπρεπε τουλάχιστον να αναγνωρίσει την ευθύνη της – η οποία καταδίκη σίγουρα θα έκανε αίσθηση στο εσωτερικό της χώρας, η διαρροή επέτρεψε να διαφανεί ότι η Κυβέρνηση προσπαθούσε να κλείσει την εν λόγω υπόθεση. Είναι, πάντως, αμφίβολο εάν η διαρροή πέτυχε τυχόν τέτοιο σκοπό.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η επιτήρηση της απόφασης που διαγράφει την υπόθεση από το πινάκιο του Δικαστηρίου και περιλαμβάνει τον φιλικό διακανονισμό (τα πραγματικά

⁴³. Ι. ΣΑΡΜΑΣ, Άρθρο 37. Διαγραφή, σε: Ι. Σαρμάς / Ξ. Κοντιάδης / Χ. Ανθόπουλος, ό.π., σσ. 925, 929, W. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, OUP, 2016, σ. 822, με αναφορά σε ΕΔΔΑ *Broniowski v. Poland* (friendly settlement) [GC] (Προσφυγή No 31443/96), απόφαση της 28ης Σεπτεμβρίου 2005, ECHR 2005-IX, παρ. 33.

⁴⁴. CDDH, Encouraging resolution of the Court's proceedings through a dedicated non-contentious phase of the proceedings, 27 Φεβρουαρίου 2019, CCDH(2019)09, παρ. 11 (στο εξής CDDH Registry Document).

⁴⁵. D. KURBAN, *Authoritarian Resistance and Judicial Complicity: Turkey and the European Court of Human Rights*, EJIL, 2024, σσ. 355, 367 και 376.

⁴⁶. Βλ. χαρακτηριστικά, ΕΔΔΑ *Aydın v. Turkey* (friendly settlement) (Προσφυγές Nos 28293/95, 29494/95 και 30219/96), απόφαση της 10ης Ιουλίου 2001, παρ. 13: “[*The Government regretted*] the occurrence of the actions which have led to the bringing of the present applications, in particular the disappearance of Mr Muslum Aydın and the anguish caused to his family. It is accepted that the unrecorded deprivation of liberty and insufficient investigations into the allegations of disappearance constituted violations of Articles 2, 5 and 13 of the Convention”.

⁴⁷. M. FOROWICZ, ό.π., παρ. 21.

⁴⁸. U.A. KOS, Signaling in European Rule of Law Cases: Hungary and Poland as Case Studies, *Human Rights Law Review*, 2023, σσ. 1, 12, και κυρίως U.A. KOS, Controlling the Narrative: Hungary's Post-2010 Strategies of Non-Compliance before the European Court of Human Rights, *EuConst* 195, 2023, σσ. 205-8.

περιστατικά και το μέσο θεραπείας) αναλαμβάνεται από την Επιτροπή Υπουργών⁴⁹. Σε σπάνιες δε περιπτώσεις, όπου δεν εκπληρώνονται οι όροι του φιλικού διακανονισμού, το Δικαστήριο μπορεί να επαναφέρει την υπόθεση στο πινάκιο του (μετά από αίτηση).

3. Προβληματισμοί πάνω στον θεσμό του φιλικού διακανονισμού και η εμβέλειά τους επί της υπόθεσης *Κουκάκης κατά Ελλάδος*

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο θεσμός του φιλικού διακανονισμού αποτελεί βασικό εργαλείο του Δικαστηρίου: επιτρέπει τη γρήγορη απόδοση «δικαιοσύνης» και τη δίκαιη ικανοποίηση του προσφεύγοντα⁵⁰. Επιπλέον και ίσως κρισιμότερα, είναι εργαλείο για τη διαχείριση του όγκου των προσφυγών από το ΕΔΔΑ: το Δικαστήριο καταφέρνει με αυτό τον τρόπο να απαλλαγεί από υποθέσεις ρουτίνας, που αφορούν ιδιαίτερα συστημικά προβλήματα όπως η καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης, μέσα από πακέτα υποθέσεων που καταλήγουν σε φιλικό διακανονισμό⁵¹.

Παρόλα αυτά, υπάρχουν βασικές ενστάσεις ως προς τη διαδικασία του φιλικού διακανονισμού. Πρώτον, ο τρόπος που το Δικαστήριο – ή πιο σωστά η Γραμματεία του – την ξετυλίγει καθίσταται συχνά προβληματικός. Ο φιλικός διακανονισμός έχει και ρόλο θεραπευτικό, καθώς μέσα από διμερείς διαπραγματεύσεις αφήνει το ενάγον/προσφεύγον μέρος να εγείρει τις αξιώσεις του και να ζητήσει διάφορα μέσα θεραπείας⁵². Τίποτα από αυτά δεν συμβαίνει ενώπιον της διαδικασίας που ακολουθεί το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Η στόχευση της Γραμματείας είναι με γρήγορο τρόπο και ζυγίζοντας κατά βάση το πρέπον οικονομικό μέσο θεραπείας να κλείσει την υπόθεση⁵³. Όμως συχνά το θύμα αποζητά κάτι περισσότερο, από την απολογία του κράτους μέχρι μέτρα αποκατάστασης⁵⁴, κάτι που είναι πιο χρονοβόρο να συμφωνηθεί και θα ήταν λιγότερο ελκυστικό για τα κράτη και, άρα, ο μηχανισμός δεν θα είχε γνωρίσει την επιτυχία που παρατηρούμε από το 2010 και έπειτα. Με άλλα λόγια, και ιδιαίτερα στην περίπτωση της υπόθεσης *Κουκάκης*, η επιλογή της Γραμματείας να κλείσει την υπόθεση με μία απλή *ex gratia* πληρωμή από την πλευρά του κράτους, ενώ θα περίμενε κανείς να δώσει έμφαση σε μέτρα θεραπείας που συμβάλλουν στη διαλεύκανση της υπόθεσης και στη διεξαγωγή προσηκουσας έρευνας που δεν φαίνεται να έχει λάβει χώρα ως σήμερα⁵⁵, δεν εξυπηρετεί πτυχές της λεγόμενης ατομικής δικαιοσύνης που το Δικαστήριο υπηρετεί, αλλά ούτε και τον ρόλο του ως εγγυητή της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης⁵⁶.

Επιπλέον, ζητήματα εγείρονται ως προς τον τρόπο που χειρίζεται το θέμα η Γραμματεία του Δικαστηρίου: για παράδειγμα, πιθανολογείται σφοδρά ότι την πρόταση περί φιλικού διακανονισμού από την πλευρά της Γραμματείας αναλαμβάνει υπήκοος του καθ' ου κράτους, πράγμα που θα μπορούσε να δημιουργήσει την εντύπωση σύγκρουσης συμφερόντων, ιδιαίτερα όταν η πρόταση συντάσσεται σε συνεννόηση με την καθ' ου Κυβέρνηση⁵⁷. Σε κάθε περίπτωση, όμως, όταν η πρόταση δεν προέρχεται από τη Γραμματεία, αλλά από την Κυβέρνηση, η παρουσίαση των προτάσεων της τελευταίας για τον φιλικό διακανονισμό σε επίσημο έγγραφο

⁴⁹. Άρθρο 39 παρ. 4 ΕΣΔΑ.

⁵⁰. C. JENART / M. LELOUP, Separation of Powers and Alternative Dispute Resolution before the European Court of Human Rights, *EuConst*, 2019, σσ. 247, 250.

⁵¹. H. KELLER / M. FOROWICZ / L. ENGI, *ό.π.*, σ. 49 επ.

⁵². V. FIKFAK, *ό.π.*, σ. 956.

⁵³. D. KARSAI, Let's Be Friends Instead! (?) The Friendly Settlement Procedure as a New Practice of the European Court of Human Rights, 22 Μαρτίου 2019, προσβάσιμο σε: <https://drkarsai.hu/en/friendly-settlement-procedure/>.

⁵⁴. S. SILBEY / S. MERRY, Mediator Settlement Strategies, *Law & Policy*, 1986, σσ. 7, 19-27.

⁵⁵. Βλ. τις ανάλογες παρατηρήσεις από J. GAVRON, Strasbourg Court's New Non-contentious Phase – A Tax on Lawlessness?, *Strasbourg Observers*, 14 Νοεμβρίου 2019, προσβάσιμο σε: <https://strasbourgobservers.com/2019/11/14/strasbourg-courts-new-non-contentious-phase-a-tax-on-lawlessness/>.

⁵⁶. P. LEACH, Resolving Systemic Human Rights Violations – Assessing the European Court's Pilot Judgment Procedure, σε: S. Besson (ed.), *The European Court of Human Rights after Protocol 14 – Preliminary Assessment and Perspectives*, Schulthess, 2011, σσ. 223, 227.

⁵⁷. V. FIKFAK, *ό.π.*, σσ. 957-8.

του Δικαστηρίου δημιουργεί συγκεκριμένες εντυπώσεις⁵⁸. Επιπρόσθετα, η πρόταση της Γραμματείας συνδέεται με προηγούμενη νομολογία, δημιουργώντας την αίσθηση ότι έτσι θα κυλούσαν τα πράγματα και αυτό είναι το αποδεκτό/αναμενόμενο ποσό αποζημίωσης – οπότε δεν φαίνεται δυνατή η διαπραγματεύση της πρότασης της Γραμματείας⁵⁹. Τέλος, η δημιουργία αυτής της σύνδεσης κράτους και Γραμματείας κάνει πιο πιθανό – στο μυαλό του προσφεύγοντα – το σενάριο ότι η άρνηση του φιλικού διακανονισμού μπορεί έπειτα να οδηγήσει σε αποδοχή από το Δικαστήριο μίας μονομερούς δήλωσης του κράτους, με την οποία πάλι η υπόθεση θα κλείσει⁶⁰. Η εκμετάλλευση του εργαλείου από το Δικαστήριο συμπληρώνεται από την εκμετάλλευση από συγκεκριμένα κράτη, τα οποία έγιναν μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης μετά το 1990 και αποτελούν συστηματικούς παραβάτες της ΕΣΔΑ ή/και τα οποία έχουν σοβαρά συστημικά προβλήματα, συχνά συνδεδεμένα με το κράτος δικαίου: Τουρκία, Ουγγαρία κ.λπ.⁶¹. Στην περίπτωση της υπόθεσης *Κουκάκης*, είναι εμφανές ότι η προέλευση της πρότασης από το ΕΔΔΑ και η δυνατότητα που δόθηκε στην Κυβέρνηση να κλείσει την υπόθεση με φιλικό διακανονισμό δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για να αποφύγει το Δικαστήριο την ανάμιξή του σε μία από τις πιο σκανδαλώδεις πρακτικές που έχουν αποκαλυφθεί την τελευταία δεκαετία. Η προσφορά μίας *ex gratia* πληρωμής χωρίς καν την αναγνώριση της ευθύνης της Ελληνικής Κυβέρνησης θα αποτελούσε εντελώς ανεπαρκή κατάληξη για μία τέτοια προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ.

Δεύτερον, η ενθάρρυνση φιλικού διακανονισμού ανάμεσα σε κράτη-συστημικούς παραβάτες και θύματα από το Δικαστήριο, όχι μόνο δεν αφήνει τις καλύτερες των εντυπώσεων, αλλά δημιουργεί γενικότερα μια σχέση ανισότητας, η οποία είναι πολύ πιο έντονη στο πλαίσιο του φιλικού διακανονισμού σε σχέση με τη δικαιοδοτική διαδικασία⁶².

Τρίτον, ο φιλικός διακανονισμός αποτελεί κατεξοχήν προβληματικό εργαλείο στον τομέα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα για ένα Δικαστήριο που προσπαθεί να αποδώσει ατομική αλλά και συλλογική/συστημική δικαιοσύνη. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να είναι απλά ένας επεμβατικός μεν, διαμεσολαβητής δε, αλλά ο ρόλος του στην ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι κρίσιμος⁶³. Αυτός υπονομεύεται σε περιπτώσεις συστηματικών και ομαδικών φιλικών διακανονισμών⁶⁴ και όταν το εργαλείο αυτό χρησιμοποιείται σε προσφυγές που υποκρύπτουν συστημικά προβλήματα και σοβαρές παραβιάσεις της αρχής του κράτους δικαίου, οπότε και το Δικαστήριο δεν εκπληρώνει τον δεύτερο ρόλο του ως εγγυητή της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης⁶⁵.

Τα ερωτήματα σχετικά με την αρμοδιότητα και τον ρόλο που διαδραματίζει η Γραμματεία στη διαδικασία, ο οριακός μόνο έλεγχος της συμφωνίας φιλικού διακανονισμού από το Δικαστήριο και η δυσκολία για την επαναφορά της υπόθεσης στο πινάκιο σε περίπτωση μη συμμόρφωσης του κράτους με τον φιλικό διακανονισμό, είναι κάποια μόνο από τα θέματα που τίθενται.

Στην περίπτωση της υπόθεσης *Κουκάκης*, το ζήτημα της άρσης των επικοινωνιών χωρίς τη δυνατότητα της εκ των υστέρων γνωστοποίησης, αποτελεί σοβαρότατη διάρρηξη των βασικών εγγυήσεων του κράτους δικαίου, καθώς όπως έχει εξηγηθεί, η γνωστοποίηση επιτρέπει τη δυνατότητα δικαιοδοτικού ελέγχου για να διαγνωσθεί το σύννομο ή καταχρηστικό ή, έστω, δυσανάλογο, του μέτρου της παρακολούθησης, κάτι που θα παραβίαζε το δικαίωμα στην

⁵⁸. Ο.π., σ. 962.

⁵⁹. J. GAVRON, ό.π.

⁶⁰. Βλ. την σχετική, εξαιρετικά προβληματική, σύνδεση ανάμεσα στις δύο, πολύ διαφορετικές, διαδικασίες, σε CDDH Registry Document, ό.π., παρ. 9.

⁶¹. V. FIKFAK, Accountability through Supervision Mechanisms, προσβάσιμο σε: <https://ssrn.com/abstract=5345465>, σσ. 9-11.

⁶². O. FISS, Against Settlement, The Yale Law Journal, 1984, σσ. 1072, 1076 επ.

⁶³. Βλ., αναλογικά, J. CONTESSE, Settling Human Rights Violations, Harvard International Law Journal, 2019, σσ. 317, 362.

⁶⁴. H. KELLER / M. FOROWICZ / L. ENGI, ό.π., σσ. 70-4.

⁶⁵. Βλ., γενικότερα, A. COHEN, Revisiting Against Settlement: Some Reflections on Dispute Resolution and Public Values, Fordham Law Review, 2009, σ. 1143.

ιδιωτική ζωή υπό το άρθρο 8 ΕΣΔΑ⁶⁶. Στις παραπεμπόμενες υποθέσεις, δεν προβλεπόταν η εκ των υστέρων γνωστοποίηση της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, όπως ακριβώς και η Ελληνική Κυβέρνηση είχε εργαλειοποιήσει τη νομοθετική διαδικασία, ώστε να επιτύχει την μη ενημέρωση και δυνατότητα ελέγχου της επισύνδεσης από τον Κουκάκη με το άρθρο 87 του ν. 4790/2021, επικαλούμενη λόγους δημόσιας ασφάλειας, με τρόπο ξεκάθαρα επιζήμιο για τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου.

Μόνη εξαίρεση στην παραπάνω, σταθερή, νομολογία⁶⁷ αποτελεί η περίπτωση όπου προβλέπεται ειδικό ανεξάρτητο όργανο που είναι οιονεί δικαστικό, ώστε να μπορεί, το οποιοδήποτε πρόσωπο έχει σχετικές με παρακολούθησεις επικοινωνιών υποψίες, να προσφύγει σε αυτό το όργανο που θα πρέπει να μπορεί να διατάξει πρόσφορα μέτρα διερεύνησης ώστε να αξιολογήσει εάν πράγματι υπήρξε σχετική παραβίαση. Κάτι τέτοιο βεβαίως δεν συνέβαινε με τις αντίστοιχες ελληνικές ρυθμίσεις, όπως αποδείχτηκε από την αδυναμία της ΑΔΑΕ να διερευνήσει πλήρως την καταγγελία του Αθανάσιου Κουκάκη⁶⁸.

Συμπερασματικά, η υπόθεση *Κουκάκης* αναδεικνύει τις αδυναμίες και τους περιορισμούς του μηχανισμού του φιλικού διακανονισμού. Οι δε περιορισμένες λεπτομέρειες που εξάγονται από την απόφαση του Δικαστηρίου, φανερώνουν ότι αυτό δεν προσπάθησε να αποφύγει τις αδυναμίες αυτού του μηχανισμού, αλλά πιθανότατα τον χρησιμοποίησε με τρόπο αδόκιμο για το βάρος και τη σημασία της υπόθεσης. Οι διαπιστώσεις αυτές, βεβαίως, δεν μειώνουν σε τίποτα το συμπέρασμα ότι ο Αθανάσιος Κουκάκης είχε παραβιάσει την αρχή της εμπιστευτικότητας της εν λόγω διαδικασίας. Θα μπορούσε, όμως, και επί αυτού του στοιχείου να υπογραμμιστεί ότι η αρχή αυτή έχει τεθεί για να προστατεύσει τα μέρη και όχι τόσο το ίδιο το Δικαστήριο, του οποίου την πρόταση εντέλει είχε διαρρεύσει ο Αθανάσιος Κουκάκης. Σε κάθε περίπτωση, είναι σαφές ότι με αυτή την απόφαση απαραδέκτου δεν κλείνει το κεφάλαιο του σκανδάλου των παράνομων επισυνδέσεων ενώπιον του ΕΔΔΑ. Ήδη το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει ενημερώσει την Ελληνική Κυβέρνηση για την επόμενη σχετική προσφυγή, ζητώντας τους ισχυρισμούς της για σειρά ερωτημάτων⁶⁹. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το κύρος του ΕΔΔΑ και η σημασία των διαπιστώσεών του επί της προσφυγής θα βαρύνουν καίρια στη σκοτεινή αυτή υπόθεση που πλήττει σοβαρά την αρχή του κράτους δικαίου στην Ελλάδα.

⁶⁶. ΕΔΔΑ *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria* (Προσφυγή Νο 62540/00), απόφαση της 28ης Ιουνίου 2007, παρ. 90, 91 και 94, ΕΔΔΑ *Roman Zakharov v. Russia* (Προσφυγή Νο 47143/06), απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2015, παρ. 234, 287-291 και 302, ΕΔΔΑ *Szabó and Vissy v. Hungary* (Προσφυγή Νο 37138/14), απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2016, παρ. 86, 87 και 89.

⁶⁷. Βλ. και ΕΔΔΑ *Klass and Others v. Germany* (Προσφυγή Νο 5029/71), απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 1978, παρ. 57, ΕΔΔΑ *Weber and Saravia v. Germany* (Προσφυγή Νο 54934/00), απόφαση της 29ης Σεπτεμβρίου 2006, παρ. 135, ΕΔΔΑ *Dumitru Popescu v. Romania* (Προσφυγή Νο 71525/01), απόφαση της 26ης Απριλίου 2007, παρ. 77, ΕΔΔΑ *Centrum för Rättvisa v. Sweden* (Προσφυγή Νο 35252/08), απόφαση της 19ης Ιουνίου 2018, παρ. 106.

⁶⁸. Βλ., αντίστοιχα, ΕΔΔΑ *Kennedy v. The United Kingdom* (Προσφυγή Νο 26839/05), απόφαση της 18ης Μαΐου 2010, παρ. 75, 76, 167 και 179.

⁶⁹. ΕΔΔΑ *Androulakis v. Greece* (Προσφυγή Νο 20986/24), απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2025.